

MARTOS, Josep Lluís (2023): *El primer cancionero impreso y un pliego poético incunable*. Madrid / Frankfurt: Iberoamericana-Vervuert, 332 p.

És sobradament coneguda la trajectòria investigadora de Josep Lluís Martos, catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant, centrada en la literatura catalana del segle XV i la seva transmissió textual durant el segle XVI. Amb un currículum extens de més de cent cinquanta publicacions, en destaquen aquelles dedicades a la poesia de cançoner i la seva transmissió als segles XV, XVI i XIX, fonamentalment catalana, però també castellana. És editor de l'obra de Joan Roís de Corella, de la qual ha publicat les proses mitològiques i la *Lletra consolatòria*, a més de diversos estudis centrats en la interpretació d'aquests textos i d'altres autors contemporanis a Corella.

L'estudi material dels manuscrits, incunables i impresos conservats és a la base de bona part de tota la recerca científica de Martos, i en l'estudi que ens ocupa esdevé d'una importància cabdal perquè posa de manifest la utilitat de l'estudi de la incunabilística, des de la materialitat dels exemplars fins al procés de producció, difusió i recepció, en l'estudi exhaustiu de dos testimonis impresos fonamentals per a la història de la literatura catalana: els incunables *Les trobes en lahors de la Verge Maria (1474)* i la *Salve Regina (1491-1495)*.

L'experiència codicològica de l'autor suava esmentada, doncs, l'ajuda a elaborar un treball metòdic a través del qual ofereix una descripció aclaridora de l'estructuració dels exemplars objecte d'estudi, així com llur concepció com a cançoners, enfocament que li permet plantejar noves hipòtesis sobre la literatura impresa perduda, bastides sobre un coneixement sòlid de les aportacions científiques publicades amb anterioritat sobre la temàtica examinada, tal com demostra l'ampli recull de la bibliografia emprada (p. 315-332).

L'edició és elegant, de bona costura i lletra llegidora. La passió de Martos pel que estudia es desprèn d'una prosa apassionada i contundent, que s'atura en l'anàlisi del detall i evoluciona al mateix ritme que les hipòtesis exposades al llarg del discurs, estructurat en tres blocs clarament diferenciats i presentats per una introducció (p. 9-12) en què l'autor, a mode de resum, assenyalava els trets més meritòris de l'estudi, tot remarcant les grans novetats que presenta, ja que «es a partir [...] del impreso y de su *mise en page*, o de la textualidad de los poemas y rúbricas, que se reconstruyen cuestiones que afectan al propio desarrollo del certamen poético, en un camino de ida y vuelta, que acaba repercutiendo en un mejor conocimiento de este primer cancionero incunable» (p. 11).

El primer bloc (p. 13-192) el dedica a les *Trobes en lahors de la Verge Maria*. Hi afronta els problemes derivats de l'absència d'un colofó i reconstrueix les possibles dades d'impressió, a partir d'un estudi exhaustiu dels diversos repertoris bibliogràfics que se n'han ocupat i de l'examen minuciós de la materialitat de l'incunable: nombre de folis, caixa tipogràfica, anàlisi dels quaderns i de les filigranes. A partir d'aquest estudi demostra que a l'exemplar li manca, almenys, el darrer foli, el qual amb tota probabilitat devia contenir-hi el colofó i devia tractar-se del primer colofó de la impremta incunable valenciana. En aquest sentit, determina que fou publicat a València en 1474 i als tallers tipogràfics de Lambert Palmart i que formava part d'un lot d'altres exemplars avui perduts. Tot seguit se centra en oferir una descripció dels folis de guarda, detalla les successives enquadernacions de l'exemplar, així com els diversos processos de restauració soferts. Aquests elements l'ajuden a resseguir, d'una manera gairebé detectivesca, la procedència i les distintes localitzacions del testimoni conservat. Pel que fa al contingut, a partir de l'examen de les rúbriques l'autor assenyalava que molt probablement s'ha perdut bona part de les poesies d'aquest incunable, així com també el certamen poètic que va motivar-ne la publicació.

El segon bloc temàtic (p. 193-304) presenta els mateixos punts que el primer i el dedica a l'examen de la *Salve Regina* de Pere Vilaspinosa. Ens ofereix un estudi detallat d'aquest imprès, conservat dins del volum factici conegut amb el nom de *Nazaré*, format exclusivament per obres de motius religiosos, bona part de les quals (disset de vint-i-una) són peces poètiques. A partir, una vegada més, d'un profund estudi codicològic, de l'estructura externa (amb especial esment als gravats) com interna i dels paratextos, Martos avança la datació de *La Salve Regina* de Pere Vilaspinosa a l'última dècada del Quatrecent, situant-la entre els anys 1491-1495, i la relaciona amb els tallers tipogràfics de Hagenbach i Hutz,

la qual cosa li permet afirmar que som davant del primer plec poètic sorgit de les imprentes valencianes, dada important per a la història de la impremta valenciana, de la qual es reconstrueix aquí un període de producció concret i la continuïtat en tallers posteriors.

Al tercer bloc temàtic (p. 305-314), a mode de conclusió, compara la *Salve Regina* i les *Trobes en lahors de la Verge Maria*, a partir de les observacions que ha anat embastant al llarg del llibre. Tot i que ambdós provenen del mateix certamen literari celebrat a València el 1474, la datació, la tipografia i el context del plec poètic de la *Salve* no coincideixen amb el tipus ni els continguts del cançoner incunable de *Les trobes*. D'altra banda, d'aquesta comparació Martos dedueix un parell d'incògnites: d'una banda, la *Salve* conserva una rúbrica que inclou la sentència de l'esmentat certamen que remet a una edició més extensa no conservada, i de l'altra, es pregunta com és que el plec de Vilaspinosa no apareix a l'incunable de les *Trobes* si va formar part del mateix certamen. Per donar resposta a aquestes dues qüestions l'autor ofereix una anàlisi de les rúbriques, de les referències i concomitancies que es troben en tots dos textos, a banda de comparar els tipus mòbils utilitzats en llur elaboració, les filigranes del paper emprat i l'estudi de la *mise en page*, destacant-hi les coincidències pel que fa al context socioliterari del certamen. Arriba a proposar la hipòtesi que Lambert Palmart, impressor que va publicar altres cançoners vinculats a certàmens hagiogràfics o marians entre els anys 1486 i 1488, va poder extreure el plec poètic de la *Salve* d'una reedició en gòtica del cançoner incunable de les *Trobes* avui perduda, més àmplia, de la qual va seleccionar el fragment de la *Salve* i el va reproduir sense modificar-ne la rúbrica. Segurament Palmart ho va fer mogut per l'eclosió d'aquests certàmens en les dates ja assenyalades, amb el conseqüent èxit comercial, i aquest podria haver donat lloc a d'altres plecs poètics similars al de Vilaspinosa.

En definitiva, l'aportació rigorosa, apassionada i apassionant de Martos ajuda a un major i més profund coneixement de la literatura catalana del segle xv, alhora que iillumina aspectes fins ara poc coneguts de la impremta incunable a la València medieval, els tallers i els impressors. Amb aquest brillant estudi l'autor obre nous camins per on fer transitar, de manera profitosa, els futurs estudis a l'entorn dels orígens de la impremta a casa nostra, íntimament lligada al fenomen cultural dels certàmens poètics, d'inspiració mariana i devota, i a la rica cultura literària del segle xv, a cavall entre l'oralitat i l'escriptura, la tradició i la novetat que implica la impremta.

Glòria SABATÉ
Universitat de Barcelona

MESTRES, Albert (2022): *Joaquim Rubió i Ors poeta*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 262 p.

Hi ha llibres que són imprescindibles per forjar un patrimoni cultural col·lectiu, per crear un cànon. *Joaquim Rubió i Ors poeta* d'Albert Mestres, editat per les publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, és un d'aquests llibres que ajuden a bastir el patrimoni literari català. Es tracta d'un llibre rigorós, profusament treballat i documentat, ben escrit, que, com assenyalava la contraportada, «representa el primer estudi biogràfic a fons del poeta i la primera edició completa de la seva poesia en català». Un volum publicat, a més a més, en una col·lecció interessantíssima de patrimoni literari.

De fet, el llibre ressenyat consta de dos volums. El primer, en format paper, conté la biografia de Joaquim Rubió i Ors. El segon és la publicació de l'edició crítica de la seva obra poètica en llengua catalana, i hi inclou poemes esparsos i inèdits i la publicació d'alguns pròlegs i textos perifèrics. Aquest segon volum es presenta en format digital i s'hi pot accedir a través d'un codi *QR* que es troba en el volum en paper. El conjunt de l'obra és el resultat d'una tesi doctoral realitzada pel seu autor, Albert Mestres, que en la presentació dona notícia de la història del llibre i assenyalava probablement els únics peròs de l'obra: la falta d'un estudi literari, de crítica literària de l'obra de Rubió i Ors i la falta d'un major aprofundiment en l'anàlisi hermenèutic. Estem, però, segurs, que en un futur podrem llegir l'anàlisi literària, crítica d'aquesta poesia, perquè precisament és una de les coses de les quals més amargament es queixa Albert Mestres al llarg del primer volum.